

2. ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 4 τοῦ νόμου τοῦ 1834 «εἰς ἕκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἓν σχολεῖον δημοτικόν, διατηρούμενον κατὰ τὰ ὀριζόμενα εἰς τὸν περί δήμων νόμον»¹.

Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἡ ἴδρυσις καὶ συντήρησις τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀνετίθετο εἰς τοὺς δήμους. Ἄλλ' ἄφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας τῶν δήμων, ἄφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως διδασκάλων, ἐλάχιστα σχολεῖα κατωρθώθη νὰ ἰδρυθοῦν. Τὸν χειμῶνα τοῦ 1834, ὅτε μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, οὐδὲν σχολεῖον εὐρέθη ἐν αὐτῇ λειτουργοῦν, εἰς δὲ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μόλις 20—30 ὑπῆρχον. Τὴν 21 Ἰουλίου 1834 ὁ Ἄρμανσπεργ ἀπηύθηνε πρὸς τὸν τότε Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας Κ. Σχινᾶν αὐστηρότατον διάταγμα, διότι δὲν ἐφρόντισε μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διέταττε δὲ αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνυπερθέτως. Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ παρ' ὅτι ὁ Σχινᾶς ἀπελύθη ἀμέσως κατόπιν, διότι δὲν ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, μέχρι τοῦ 1837 οὐδὲν βελτιώθη αὕτη. Τὴν 20 Ἰανουαρίου 1837 ὁ τότε Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Ἀναστάσιος Πολυζωίδης ἔγραφεν, ὅτι οὐδὲν ἐδαπανήθη εἰς ἴδρυσιν σχολείων ἐκ τῶν πολλῶν χρημάτων, ἅτινα ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλους σκοπούς. Ἐν τούτοις ἡ Κυβέρνησις, κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον, ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δι' ἐπανειλημμένων ἐγκυκλίων τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας συνίστα εἰς τοὺς δήμους τὴν ἴδρυσιν σχολείων. Τὴν 26 Μαρτίου 1837 ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 11032 ἐγκυκλίου του ἔγραφε πρὸς τοὺς Νομάρχας «Νῦν (!) δὲ βλέποντες τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ τακτοποιηθῆ καὶ νὰ ἐξαπλωθῆ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν πλειοτέρους δήμους ἡ τακτικὴ δημοδιδασκαλία κατὰ τὴν ἔφεσιν τῆς

1. Ἄρθρ. 17 § 2 ν. 27)8 Ἰαν. 1834 «Ἀνατίθεται εἰς τοὺς δήμους ἡ ἀκριβῆς ἐκτέλεσις ὄλων τῶν ὑποχρεώσεων ὅσαι πηγάζουσιν ἢ ἐκ τοῦ κοινοῦ σκοποῦ τῶν ἢ ἐκ νομίμων ἠθικῶν λόγων». Ἄρθρ. 18 «ὡς τοιαῦτα ὑποχρεώσεις τῶν δήμων κατὰ τὸ ἄρθρ. 17 θεωροῦνται πρὸ πάντων...δ' ἡ σύστασις καὶ διατήρησις τῶν προκαταρκτικῶν σχολείων».

Α. Μ. ἀναγκαζόμεθα νὰ σᾶς προσκαλέσωμεν νὰ ἐπιργήσητε τὰ ἑξῆς: α) εἰς ὅλους τοὺς συστηθέντας δήμους τοῦ Κράτους θέλετε ἔχει ὑπ' ὄψιν, ὅτι βαθμηδὸν πρέπει νὰ βαλοῖται εἰς ἐνέργειαν ὁ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμος, καὶ νὰ προσπαθῆτε ἐπομένως εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τήρησιν αὐτοῦ, β) νὰ προτρέπητε τοὺς δήμους νὰ θέτωσιν εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς των ποσότητά τινα ἀνάλογον τῆς καταστάσεώς των πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ὑπαρχόντων ἢ καὶ οἰκοδομὴν νέων δημοτικῶν σχολείων, ... ε) ἄλλο μέσον εὐκόλῳ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων δύνασθε νὰ μεταχειρισθῆτε τὸ ἑξῆς: ἐπειδὴ ὅλοι σχεδὸν οἱ δῆμοι καὶ αὐτοί, οἱ τῆς τρίτης τάξεως τῶν χωρίων ἔχουσι χρεῖαν γραμματέως δημοτικοῦ ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν δημοδιδάσκαλον καὶ ὡς γραμματέα, ἔστις εἰς ρητὰς ἡμέρας καὶ ὥρας ἤθελε γράφει ἐντὸς τοῦ δημαρχείου, τὸ ὅποιον βέβαια εἰς τοὺς δήμους τῶν χωρίων δὲν ἔχει ἐργασίας ἀδιακόπως. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ δῆμοι οὗτοι δύνανται νὰ θεραπεύσωσι καὶ τὰς δύο ἀνάγκας μὲ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔξοδον ἢ μὲ μικρὰν τινα προσεκχορήγησιν, ἣτις ἡμπορεῖ νὰ δίδεται εἰς φάκναν ἀπὸ τοὺς μαθητάς».

Ἄλλ' αἱ συστάσεις ἔμενον συστάσεις. Σχολεῖα δὲν ἰδρύοντο, διότι οἱ δῆμοι δὲν διέθετον χρήματα, τὸ δὲ Κράτος παρὰ τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν εἶχεν ἀναλάβει διὰ τοῦ ἄρθρ. 59 τοῦ νόμου τοῦ 1834 οὐδὲν ἔδαπάναι ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 1844, ὅτε τὸ Κράτος ἠναγκάσθη νὰ θέσῃ εἰς τὸ διάταγμα (ἄρθρ. 11) διάταξιν, καθ' ἣν «εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν συντρέχει καὶ τὸ Κράτος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων». Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως ταύτης τὸ Κράτος ἐχορήγει κατ' ἔτος εἰς τοὺς ἀπόρους ἐκ τῶν δήμων συνδρομὴν τινα, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἤρχισαν νὰ ἰδρύωνται βαθμηδὸν περισσότερα σχολεῖα¹. Ἀλλὰ καὶ κατόπιν οἱ δῆμοι ἐξηκολούθουν νὰ μὴ εἶναι πρόθυμοι εἰς τὴν σύστασιν σχολείων ἀναλό-

1. Κυρίως τὰ σχολεῖα ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν περισσότεραν διάδοσιν ἀπὸ τοῦ 1857, ὅτε ἀνέλαβε νὰ προκαταβάλλῃ τοὺς μισθοὺς τῶν δημοδιδασκάλων τὸ Κράτος.

γως πρὸς τὰς ἐκπαιδευτικὰς τῶν ἀνάγκας. Ἐνίοτε δὲ διὰ κομμα-
 τικοὺς λόγους ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι δὲν εἶχον πόρους καὶ ἰδρυ-
 μένα σχολεῖα ἐζήτουν τὴν κατάργησιν. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸ Ὑ-
 πουργεῖον τῆς Παιδείας νὰ ἐκδώσῃ τὴν ὑπ' ἀριθ. 8503 τῆς 28
 7βρίου 1867 ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἐδήλου ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύνα-
 ται νὰ ἐπινεύσῃ εἰς διάλυσιν δημοτικοῦ σχολείου ἄπαξ συστηθέν-
 τος, διότι... δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ποτε ἡ ἀνάγκη τῆς
 διατηρήσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἢ ἐκπαιδεύσεως δηλονότι
 τοῦ λαοῦ, δευτερεύουσα οἰασδήποτε ἄλλης δημοτικῆς ἀνάγκης».
 Διὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης λόγον τὸ Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη ν' ἀνα-
 λάβῃ διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Αὐγούστου 1882 διατάγματος τὴν δι' ἰδίων
 δαπανῶν συντήρησιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων¹. Ὁ οὐ-
 σιῶδης ὅμως λόγος τῆς κακοδαιμονίας τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως,
 καθ' ὃ χρονικὸν διάστημα αὕτη ὑπήγετο εἰς τοὺς δήμους, εἶναι ἡ
 μισθοδοσία τῶν δημοδιδασκάλων. Οἱ δήμοι ἐπλήρωνον ὅσους
 ἤθελον, ὅσάκις ἤθελον καὶ ὅσον ἤθελον. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὄρους
 δὲν ἐδέχοντο νὰ διορίζωνται εἰμὴ οἱ φίλοι τῶν δημοτικῶν ἀρχόν-
 των. Οἱ λοιποὶ προετίμων νὰ εὐρίσκωνται ἐκτὸς θέσεως, ἢ, ἂν διο-
 ρίζοντο, κατετυραννοῦντο. Ἄν τῶρα εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς κα-
 κῆς πίστεως τῶν δήμων προσθέσωμεν καὶ τὰς περιπτώσεις τῆς
 πραγματικῆς ἀνεπαρκείας αὐτῶν, θὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῆς οἰ-
 κτρᾶς καταστάσεως τοῦ τότε δημοδιδασκάλου. Μάτην τὸ Ὑπουρ-
 γεῖον τῆς Παιδείας διεκήρυττεν², ὅτι «τὸ κυριώτατον τῶν προσ-
 κομμάτων, ὅσα ἀπαντᾷ ἡ πρόοδος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως,
 τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀντικειμένου τῶν φροντίδων τῆς Κυ-
 βερνήσεως, εἶναι ἡ καθυστέρησις τοῦ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων»
 καὶ διέτασσε τοὺς νομάρχας νὰ καταστήσουν πραγματικὴν τὴν
 ἐπιβαρύνουσαν τοὺς τε δημάρχους καὶ εἰσπράκτορας εὐθύνην τῆς

1. Ὁμοία εἶναι καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 3331 τῆς 2 Μαΐου 1874 ἐγκύκλιος.

2. Ἀλλὰ τὰ σχολεῖα ταῦτα μετὰ μικρὸν κατηργήθησαν, ἀφοῦ ἐδαπανήθη-
 σαν περὶ τὰς 400.000 δρ.

3. Ἐγκ. Ὑπ. Παιδ. ὑπ' ἀριθ. 748 τῆς 8 Φεβρουαρίου 1856.

παραβάσεως τοῦ ἄρθρ. 30 τοῦ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμου¹. Οἱ δημοδιδάσκαλοι δὲν ἐπληρώνοντο καὶ διὰ τοῦτο ἢ δὲν ἐδέχοντο νὰ διορισθοῦν ἢ διοριζόμενοι δὲν εἰργάζοντο. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἔθεσε τέρμα ὁ νόμος ΤΛΗ' τῆς 12 'Ιουλίου 1856, κατὰ τὸν ὁποῖον «οἱ ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ταμείων πληρωνόμενοι μισθοὶ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν, κατὰ τὰ ἐν τοῖς δημοτικοῖς προϋπολογισμοῖς ἐνιαυσίως ψηφιζόμενα, προκαταβάλλονται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὸ ὁποῖον αὐτοδικαίως ἀπολαμβάνει αὐτοὺς ἐκ τῶν πρώτων εἰσπράξεων τῶν δημοτικῶν ἐσόδων». Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἀνέπνευσεν ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ἤρχισε νὰ γίνηται πραγματικὴ ἐργασία πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ βελτίωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὸ οἰκονομικὸν βάρος, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε δι' αὐτοῦ τὸ Κράτος, ἐγένετο ὀσημέραι βαρύτερον. Οἱ δήμοι δὲν κατέβαλλον τὰς εἰσφορὰς των καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ Κράτος ἔμενεν ἐκτεθειμένον διὰ μεγάλα ποσά, ἀνεληθόντα μέχρι τέλους τοῦ 1887 εἰς δραχ. 6.766.197². Διὰ τοῦτο ἤναγκάσθη νὰ προκαλέσῃ τὸν νόμον ΑΧΜΑ' τῆς 9 'Ιανουαρίου 1888 «περὶ συστάσεως ταμείου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», δι' οὗ ἰδρύθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως εἰδικὸν ταμεῖον μετὰ τὸν ἀπακλειστικὸν σκοπὸν νὰ συντηρῇ τὰ συμφώνως πρὸς τὸν νόμον περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ὑπάρχοντα ἢ μέλλοντα νὰ συστηθοῦν σχολεῖα ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἀνεγείρη δὲ ἢ ὅπωςδήποτε ἀποκτήσῃ βαθμηδὸν καταλλήλους διὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια ταῦτα οἰκοδομάς. Πόροι τοῦ ταμείου ὠρίσθησαν α) συνδρομὴ τοῦ δημοσίου, μὴ ὑπερβαίνουσα τὰς δρ. 1.200.000 ἑτησίως, β) εἰσφορὰ τῶν δήμων ἴση πρὸς μίαν δραχμὴν καθ' ἑκάστην ψυχὴν τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν δημοτῶν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι κατωτέρα τῶν 15 ο)ο, οὐδ' ἄνωτέρα τῶν 50 ο)ο τῶν ἐξ ἀμέσων καὶ ἐμμέσων φόρων εἰσπράξεων τῶν δήμων, ἀφήνουσα ἐν πάσῃ περι-

1. «Ὁ τεταγμένος μισθὸς τοῦ δημοδιδασκάλου θέλει πληρῶνεσθαι τακτικῶς εἰς τὸ τέλος ἐκάστου μηνὸς ἀπὸ τῶν δημοτικῶν εἰσπράκτορα».

2. Ἐκδ. Νομολ. Εὐταξία σελ. 10.

πτώσει υπόλοιπον ¹ ὑπὲρ αὐτῶν ἐκ δρ. 2000, καὶ ἐπιτρέπουσα τὴν αὔξησιν τῶν φόρων τούτων μέχρι 1/2 ο)ο, γ) οἱ τόκοι τῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἑπιτελείου τῆς Παιδείας διατελούντων κληροδοτημάτων, τῶν μὴ προωρισμένων δι' εἰδικούς σκοπούς, δ) εἰσφορὰ τῶν διατηρουμένων Μονῶν, ἴση πρὸς τὰ 5 ο)ο τοῦ ἔλου τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν ², ε) τὰ καταβαλλόμενα παρ' ἰδιωτῶν, μονῶν καὶ κοινοτήτων πρὸς συντήρησιν σχολείων, στ) ἰδιαίτεροι καταβολαὶ τῶν δήμων, ζ) τὰ δυνάμει τοῦ νόμου ΑΦΝΗ' καὶ τοῦ νόμου περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα καὶ χρηματικαὶ ποιναί, καὶ η) οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων τοῦ ταμείου. Τὸ ταμεῖον ἐτέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ γενικοῦ λογιστηρίου, τοῦ τμηματάρχου τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἑπιτελείου τῆς Παιδείας καὶ τοῦ τμηματάρχου τῆς δημοτικῆς διοικήσεως τοῦ Ἑπιτελείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐκ τῶν πόρων τούτων κατεβάλλοντο α) οἱ μισθοί, τὰ ἐνοίκια καὶ τὰ ἐπιμίσθια τοῦ προσωπικοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, β) τὰ ἐνοίκια πῶν διδασκῆριων, ἢ ἄξια τῶν ἀνεγειρομένων ἢ προσκτωμένων τοιούτων καὶ ἡ δαπάνη τῆς προμηθείας διδασκτικῶν ὀργάνων, σκευῶν, ἐπίπλων, βιβλίων κλπ. καὶ γ) τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων.

Ἄλλα καὶ τὸ ταμεῖον τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν προωρίζετο νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς συντηρήσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων. Οἱ κατὰ καιροὺς Ἑπιτελείου πρὸς ἱκανοποίησιν κομματικῶν ἀπαιτήσεων, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουσι τὴν ἀντοχὴν του, προέβαινον εἰς τὴν ἱδρύσιν σχολείων καὶ τὸν διορισμὸν διδασκάλων, οὕτω δὲ τοῦτο κατῴρθωσε νὰ παρουσιάσῃ κατ' ἔτος ἐλλείμματα, συμπληρούμενα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἅτινα ἀπὸ τῆς λειτουργίας του μέχρι τέλους Μαΐου 1892 συνεποσοῦντο κατὰ τὸν ὑποβλη-

1. Τὸ υπόλοιπον τοῦτο διὰ τοῦ ν. ΑΧΟΘ' τῆς 23 Δεκεμβρίου 1888 ηὔξηθη εἰς 3000 δρ.

2. Διὰ τοῦ ν. ΑΠΜΑ' τῆς 27 Μαρτίου 1891 ἡ συνδρομὴ τῶν Μονῶν ὠρίσθη εἰς 150.000 δρ. ἐν ὄλῳ ἐτησίως ἐπὶ τῇ βάσει ποσοστοῦ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν, μὴ ὑπερβαίνοντος τὰ 10 ο)ο, μηδὲ μικροτέρου τῶν 3 ο)ο.

θέντα τότε ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ λογιστηρίου εἰς τὴν Βουλὴν λογαριασμὸν εἰς δρ. 5.723.247. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τρωτὸν ἐξ ἴσου σοβαρὸν ἐνεῖχε τὸ ἐν λόγῳ ταμεῖον. Χάρις εἰς τὴν κακὴν διοίκησιν τῶν Κυβερνήσεων τὰ σχολεῖα δὲν ἰδρύοντο συμφώνως πρὸς τὰς ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας ἐκάστου δήμου, οὐδὲ οἱ διδάσκαλοι διωρίζοντο ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου σχολείου, ἀλλ' ἐρρυθμίζοντο ἀπὸ τὰ κομματικὰ συμφέροντα. Εἰς ἄλλα μέρη δὲν ὑπῆρχον σχολεῖα ἢ τὰ ἰδρυμένα δὲν ἐλειτούργουν ἐλλείψει προσωπικοῦ καὶ εἰς ἄλλα ἐλειτούργουν περισσότερα τοῦ δέοντος καὶ μὲ ὑπεράριθμον προσωπικόν. Οὕτω δὲ συνέβαινεν ὥστε ἄλλοι μὲν δήμοι νὰ μὴ ἔχουν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, καίτοι κατέβαλλον τὰς διὰ ταύτην δαπάνας, ἄλλοι δὲ νὰ ἔχουν ὑπερτροφικὴν, ἀπαιτοῦσαν πολὺ μεγαλυτέραν τῆς καταβαλλομένης δαπάνης. Ἐνῶ π.χ. ὁ δήμος Ἀθηναίων εἰσέφερε 200.000 δρ., ἡ δαπάνη τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀνήρχετο εἰς 400.000 δρ., διότι τὸ προσωπικὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ 92, εἰς ὅσους ἀνήρχετο κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1890, ηὔξηθη τὸ 1892 εἰς 173, δηλ. εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐνῶ ὁ νομὸς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἠρίθμει δημοδιδασκάλους ἀμφοτέρων τῶν φύλων 336, ὁ τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἡλίδος 234 καὶ ὁ τῆς Ἀρκαδίας 208, ὁ νομὸς Μεσσηνίας εἶχε μόνον 150 δημοδιδασκάλους, τῆς Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος 141 καὶ τῶν Τρικκάλων μόλις 53. Ἦργουν 507 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἰσάριθμα γραμματοδιδασκαλεῖα, ἐλλείψει προσωπικοῦ.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους τὸ ταμεῖον τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ πλέον τῆς τετραετίας, καταργηθὲν διὰ τοῦ νόμου ΒΠΕ' τῆς 12 Αὐγούστου 1892, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπανῆλθε τὸ σύστημα τῆς καταβολῆς τοῦ μισθοῦ τῶν δημοδιδασκάλων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, εἰς τὸ ὁποῖον περιήρχοντο οἱ πόροι τοῦ καταργηθέντος ταμείου.

Ἄλλὰ πάλιν τὸ δημόσιον ὑφίστατο ζημίας ἐκ τῆς συντηρήσεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, διότι οἱ δήμοι καθυστεροῦν τὰς εἰσφοράς των. Ἦναγκάσθη λοιπὸν νὰ ψηφίσῃ τὸν νόμον ΒΤΜΘ' τοῦ 1895, διὰ τοῦ ὁποῖου (ἄρθρ. 54) ὠρίσθη, ὅτι τὰ ἔξοδα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καταβάλλονται ὑπὸ τῶν δήμων, πληρώνονται

δὲ ὑπὸ τῶν κατ' ἐπαρχίας δημοσίων ταμείων ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν εἰσπραττομένων δημοτικῶν ἐσόδων ἐπὶ τῇ βάσει χρηματικῶν ἐντάλματων τῶν ἀρμοδίων δημάρχων. Διειτηρήθη δηλ. τὸ μέτρον τῆς καταβολῆς τῶν δαπανῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τῶν δημοσίων ταμείων, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὑπήρχον παρ' αὐτοῖς κατατεθειμένα δημοτικά ἐσοδα καὶ ἐφ' ὅσον θὰ ἐξεδίδοντο τὰ σχετικὰ ἐντάλματα ὑπὸ τοῦ δημάρχου. Δι' αὐτοῦ ἐξησφαλίσθη μὲν τὸ δημόσιον ἀπὸ τὰς ζημίας του, ἔρριψεν ὁμως πάλιν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν δήμων καὶ οὕτως ἐπανελήφθησαν, μετριάσμενα μὲν, ἀλλ' ἀρκούντως ἐπιβλαβῆ, τὰ πρὸ τοῦ 1856 κακά.

Ἡ κατάστασις αὕτη, ἡ ὁποία συνετέλεσεν οὐχὶ ὀλίγον εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1920, ὅτε πλέον ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων ἠναγκάσθη τὸ Κράτος διὰ τοῦ νόμου 2125 ν' ἀναλάβῃ αὐτὸ ἐξ ὀλοκλήρου τὰς δαπάνας τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλον τὸ Κράτος «καταργουμένης πάσης διὰ τὰς δαπάνας ταύτας ὑποχρεώσεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων». Εἰς ἀντάλλαγμα καὶ πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων περιῆλθον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον οἱ μέχρι τότε ὑπὸ τῶν δήμων εἰσπραττόμενοι φόροι ἐπὶ τῶν ὠνίων καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων.

Ὁ νόμος 2125 ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῆς παρ' ἡμῖν στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, διότι ἐξησφάλισε τὸ οἰκονομικὸν μέρος αὐτῆς καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν, ἧτις μέχρι τότε διεσπᾶτο λόγῳ τῶν οἰκονομικῶν, συνθηκῶν, ὑφ' ἃς διετέλει. Ἐνεκα ὁμως τοῦ λόγου τούτου δὲν παύει νὰ εἶναι συμπτωματικός. Ἀπεδείχθη καλός, διότι ἡ κατάστασις τῶν δήμων ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαχειρισθοῦν τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ φυσικῶς ἡ διοικήσις αὐτῆς ἀνήκει εἰς τοὺς δήμους καὶ τὰς κοινότητας. Οἱ διοικητικοὶ οὗτοι ὀργανισμοὶ γνωρίζουν καλύτερον παντὸς ἄλλου τὰς ἀνάγκας τῆς περιφερείας των καὶ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πλήρωσιν αὐτῶν. Παρακολουθοῦνται ἄλλως τε ἐγγύτερον παρὰ τῶν δημοτῶν καὶ ἐλέγχονται ἀποτελεσματικώτερον. Οἱ δήμοι καὶ

αί κοινότητες θὰ φροντίζουν νὰ προσλαμβάνουν τοὺς καλυτέρους διδασκάλους καὶ νὰ ἐποπτεύουν μετὰ περισσοτέρου ἐνδιαφέροντος αὐτούς, νὰ κανονίζουν τὴν ἀμοιβὴν των συμφώνως μὲ τὴν πραγματικὴν των ἀξίαν καὶ τὰς συνθήκας τοῦ τόπου, νὰ βελτιώνουν ἐν γένει τὴν στοιχειώδη των ἐκπαίδευσιν. Ἀπέναντι αὐτῶν τῶν πλεονεκτημάτων ἀντιτάσσεται, ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἶναι ὑποχείριοι τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀναπόφευκτον. Δύνανται νὰ ληφθοῦν τοιαῦτα μέτρα, ὥστε νὰ ἐξασφαλιστῆ ἡ θέσις τῶν διδασκάλων κατὰ τῆς αὐθαίρεσις τῶν δήμων. Ἄλλως τε ἐσχάτως αἱ κοινότητες καὶ οἱ δήμοι ἐπέδειξαν ἄρκετὰ σημεῖα ὠριμότητος. Τὸ παράδειγμα τῶν διδασκῶν εἶναι ἄρκούντως πειστικόν. Εἰς διάστημα ὀλίγων ἐτῶν καὶ μὲ μικρὰν συνδρομὴν τοῦ Κράτους ἀνηγέρθησαν καὶ εἰς τὰ μικρότερα ἀκόμη χωρία θαυμάσια διδασκῶν χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ζωτικότητα τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι δυσχερές ν' ἀναλάβουν καὶ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν οἱ δήμοι καὶ αἱ κοινότητες, καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι ἔχουν πολλὰς καὶ ἀμέσους ἀνάγκας ν' ἀντιμετωπίσουν, ἢ κατεύθυνσις ὅμως τοῦ Κράτους πρέπει νὰ εἶναι αὕτη, ν' ἀναλάβουν αἱ διοικητικαὶ μονάδες τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν.

2. Ἐπειτα ἀπὸ τόσων αἰώνων συμβίωσιν μὲ τοὺς Τούρκους, αὐτὴ ἡ θρησκεία τῶν ὁποίων ἐπέβαλλεν εἰς τὰ θήλεα τόσους περιορισμούς, ὥστε νὰ εὐρίσκωνται ταῦτα εἰς τὸ περιθώριον τῆς κοινωνίας, φυσικὸν ἦτο νὰ δημιουργηθῆ καὶ παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ παρομοία συνείδησις. Ἡ γυνὴ συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐλευθερίας ἀντίληψιν, περιορισμένη αὐστηρῶς εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, δὲν ἔπρεπε νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἄνδρας. Πολὺ ὀλιγώτερον ἔπρεπε νὰ φοιτοῦν τὰ κοράσια εἰς τὸ αὐτὸ σχολεῖον μὲ τὰ ἄρρενα. Τὰ μέσα ὅμως τοῦ Κράτους δὲν ἐπέτρεπον κατ' ἀρχὰς τὴν ἴδρυσιν εἰς ὅλα τὰ μέρη ἰδιαιτέρων σχολείων διὰ τὰ θήλεα. Διὰ τοῦτο τὸ ἀρθρ. 58 τοῦ νόμου τοῦ 1834 δὲν ἀπηγόρευσε μὲν τὴν συμφοίτησιν, ὥρισεν ὅμως, ὅτι «τὰ σχολεῖα τῶν κορασίων, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατὸν,

πρέπει νὰ εἶναι χωριστὰ ἀπὸ τὰ τῶν παιδίων, νὰ προϊστάνται δὲ αὐτῶν διδασκάλισσαι».

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔτεινον καὶ αἱ μεταγενέστεραι προσπάθειαι τοῦ Κράτους. Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4486 τῆς 4 Νοεμβρίου 1852 ἐγκυκλίου τοῦ τῷ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἔγραφε πρὸς τοὺς Νομάρχας : «Προνοοῦντες ὑπὲρ τῆς τακτικῆς προεκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, κατὰ τὴν ἔφεσιν τῆς Α. Μ. καὶ θεωροῦντες, ὅτι εἰς τοὺς πλείστους τῶν δήμων τοῦ Κράτους, παραμελουμένης τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν κορασιῶν, ἡ προεκπαίδευσις τῆς νεολαίας γίνεται ἑτεροζύγως, κρίνομεν πρέπον καὶ ἀναγκαῖον ἅμα νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ὑμῶν, ἵνα προσπαθήσητε περὶ τῆς βαθμηδὸν συστάσεως σχολείων κορασιῶν οὐ μόνον εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πολυπληθεστέρους δήμους τοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησίν σας νομοῦ». Δι' ἄλλης ὑπ' ἀριθ. 1334 τῆς 12 Μαρτίου 1856 συνίστα ὁμοίως «προσκαλεῖσθε ἐπομένως κ. Νομάρχα, νὰ ὑποδείξητε τὴν ἀναπόφευκτον εἰς τὸ ἐξῆς ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ γυναικείου φύλου, εἰς ἅπαντας, εἰ δυνατόν, τοὺς δήμους τῆς τοῦ καθ' ὑμᾶς νομοῦ περιφερείας, παριστῶντες εἰς τοὺς πολίτας τὸ ἀτελὲς ἄλλως τῆς ὀρθῆς παιδαγωγίας τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων, καὶ πείθοντες αὐτοὺς ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ ἐκπαιδευθεῖσα κόρη καὶ θυγάτηρ ἔσται φιλοστοργότερα, καὶ σύζυγος μᾶλλον περιζήτητος, καὶ μήτηρ ἀξιοτιμότερα καὶ οἰκονόμος χρησιμότερα». Παρ' ὅλας ὅμως τὰς προσπάθειαι τῆς πολιτείας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν θηλέων, ἡ κοινωνία, ἐμμένουσα εἰς τὰς προλήψεις της, ἐδυσπίστει πρὸς τὸ σχολεῖον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1898 ὑποβληθείσης ἐκθέσεως τῆς ἐπιθεωρητρίας τῶν δημοτικῶν σχολείων 'Ελένης Μπουκουβάλα»· 'Ἐπεσκέφθην, γράφει, χωρίον τι νήσου τινὸς τῆς Ἑπτανήσου. Τὸ χωρίον ἦτο πρωτεύουσα τοῦ δήμου καὶ ἱκανῶς πολυάνθρωπον συντηροῦν σχολεῖον ἀρρένων περιέχον ὑπὲρ τοὺς 100 μαθητάς. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἀρτισύστατος σχολὴ θηλέων. Ἡ σύστασις τοιαύτης σχολῆς ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς προσβολὴ θανάσιμος κατὰ τῆς ἠθικῆς τοῦ χωρίου. Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν μέσων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρακωλύσωσιν τὴν σύστασιν αὐτῆς,

ἀπεφάσισαν διὰ τῆς καταφρονήσεως νὰ προκαλέσωσι τὴν κατάργησίν της. Καὶ ὄντως δὲν εὔρον ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ἢ ἑπτὰ μόνον μαθητρίας, θυγατέρας παρεπιδημούντων ξένων, ἰατροῦ, ἱερέως κλπ. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὅτι καὶ οἱ γονεῖς τῶν μαθητριῶν τούτων, φοβούμενοι μὴ περιπέσωσιν εἰς τὴν μῆνιν τῶν κατοίκων ἢ μὴ προκαλέσωσιν τὴν καταφρόνησιν καὶ τὴν ὑποψίαν αὐτῶν περὶ τῆς ἠθικῆς των, ἀπέστελλον τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον κρύφα διὰ πολλῶν ἐλιγμῶν ἀνά τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου καὶ οὐχὶ κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ οἴκου των εἰς τὸ σχολεῖον. Ἴνα δὲ τέλος ἀναγκάσωσι τὴν διδάσκαλον νὰ ἀπέλθῃ τοῦ χωρίου των, καιροφυλακτήσαντες οἱ φανατικώτεροι τῶν χωρικῶν νύκτα τινά, καθ' ἣν ἡ διδάσκαλος κατήλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, διέρρηξαν τὴν θύραν τοῦ σχολείου, κατέστρεψαν πάντα τὰ ὑπηρεσιακὰ βιβλία καὶ τὸ χεῖριστον καὶ αὐτὰ τῆς πτωχῆς διδασκαλίσεως τὰ ἐνδύματα». Ὑπῆρχον βεβαίως καὶ περιπτώσεις γονέων, οἱ ὅποιοι, γνωρίζοντες τὴν ἀξίαν τῆς μορφώσεως τῶν θυγατέρων των, περιεφρόνουν τὰς προλήψεις καὶ ἐρριψοκινδύνευον νὰ στέλλουν αὐτὰς εἰς σχολεῖα καὶ ἀρρένων ἀκόμη. Τοῦτο ὁμως οὐδ' αὐτὴ ἡ πολιτεία συνεχώρει. Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4077 τῆς 10 7)βρίου 1852 ἐγκυκλίου του ἔγραφε πρὸς τοὺς νομάρχας· «εἰς πολλὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Βασιλείου ὑπάρχουσι δημόσια τε καὶ ἰδιωτικὰ διδασκτήρια, εἰς τὰ ὅποια φοιτῶσιν ἑκατέρου φύλου μαθηταί. Νομίζοντες ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπιμιξία προκαταβάλλει σπέρματα δυσαρέστων συνεπειῶν, ἐκρίναμεν ὠφέλιμον νὰ σᾶς ἐπιφορτίσωμεν νὰ ἐνεργήσητε ἀρμοδίως, ἵνα ἀπαγορευθῇ τοῦ λοιποῦ ἡ τοιαύτη συνήθεια, καὶ ἐντὸς προθεσμίας διμήνου νὰ διαταχθῶσιν οἱ διευθύνοντες τοιαῦτα διδασκτήρια νὰ διαιρέσωσιν αὐτὰ εἰς εἰδικὰ ἀρρένων καὶ εἰδικὰ κορασίων· συνεννοούμενοι δὲ μετὰ τῶν γεννητόρων ν' ἀναφέρωσιν ἀρμοδίως πρὸς ἡμᾶς περὶ τῆς ἐφέσεώς των, ὅπως ἡμεῖς ἐκ τοῦ καθήκοντος ἡμῶν ἐνεργήσωμεν τὰ κατὰ τὸν νόμον. Ἐννοεῖται δὲ οἴκθην, ὅτι οὐδεὶς δύναται τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ νὰ διατηρῇ διδασκτήριον ἀρρένων καὶ κορασίων, καίπερ ἀυλιζομένων δι' ἑτέρας εἰσόδου καὶ διαμενόντων εἰς διάφορον ὄροφῆν. Ἀπαιτοῦμεν ἀπάντησιν μετὰ τῶν ἀρμοδίων παρατηρήσεών σας». Οὐ μόνον

συμφοίτησιν δὲν ἐπέτρεπε τὸ Κράτος, οὐδ' ἀπλήν συστέγασιν.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως, ἐξημερουμένων τῶν ἡθῶν, ἤρχισαν νὰ ἰδρύνωνται περισσότερα σχολεῖα θηλέων. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχον διδασκάλισσαι. Τὸ ὑπὸ τῆς Volmerange συσταθὲν ἐν Ναυπλίῳ πρὸς μὲν ἄλλωσιν διδασκαλισσῶν παρθεναγωγείων, ἀναγνωρισθὲν διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 22 Ἰανουαρίου 1834, δὲν ηὐδοκίμησε. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ ἱεραποστόλου Hill ἰδρυθὲν ἐν Ἀθήναις παρθεναγωγεῖον ἐλειτούργησεν μὲν ἀποτελεσματικῶς, ἐνομίσθη ὅμως, ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὴν Εὐαγγελικὴν προπαγάνδαν καὶ ἐξήγειρε τὴν ὑποψίαν τῶν Ἑλλήνων. Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 1860 καὶ ἐντεῦθεν τὸ διδασκαλεῖον τῆς Φιλεκπ. Ἑταιρείας ἤρχισε νὰ δίδῃ πτυχίον διδασκαλισσῶν.

Ἡ ἀντίληψις τῆς πολιτείας, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ συμφοίτησις τῶν ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον. Οὕτω τὰ νομοσχέδια τοῦ 1889 ὠρίζον, ὅτι «μόνον ἐν τοῖς μονοτάξις, τοῖς ἡμιημερησίς καὶ τοῖς γραμματεῖς συνδιδάσκονται τὰ θήλεα μετὰ τῶν ἀρρένων». Ὁ νόμος ΒΠΕ' τοῦ 1892 ὠρίζεν, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις τῶν μὲν ἀρρένων τελεῖται διὰ δημοδιδασκάλων, τῶν δὲ θηλέων διὰ δημοδιδασκαλισσῶν πανταχοῦ, ὅπου ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν μαθητευόντων ἑκατέρου τῶν φύλων ἐν συνόλῳ δὲν εἶναι μικρότερος τῶν 75, ὅτε εἰς δημοδιδάσκαλος διδάσκει τὰ τε ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα ὁμοῦ». Ὁ νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895 (ἄρθρ. 20 καὶ 21) ὅτι «ἡ ἐκπαίδευσις τῶν θηλέων γίνεται ἐν ἰδίῳσιν σχολείοις, ἐν οἷς διδάσκουσι διδασκάλισσαι», ἐπέτρεπεν ὅμως νὰ διδάσκωνται καὶ ἄρρενα ἐν τοῖς σχολείοις τῶν θηλέων, ἐν ἐλλείψει σχολείων ἀρρένων, ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ἔχουν ὑπερβῆ τὸ 10ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Τοῦ 1899 τὰ νομοσχέδια ἐπέτρεπον τὴν συμφοίτησιν μόνον εἰς τὰ μονοτάξια. Ἀπὸ τὰ νομοσχέδια δὲ τοῦ 1913 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ παρατηρῆται μεταβολὴ εἰς τὰς ἀντιλήψεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμφοίτησιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 8 τοῦ περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως νομοσχεδίου «ἴδια σχολεῖα θηλέων ἰδρύνονται, ὅπου εἰς τὸ ὑπάρχον σχολεῖον ἀρρένων φοιτῶσι 30 τοῦλάχιστον θήλεα ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν ὑπερβαίνει τοὺς 500. Ἀλλὰ καὶ ἐν

τοιαύτη περιπτώσει ἐπιτρέπεται νὰ συνδιδάσκωνται ἄρρενα καὶ θήλεα, προαγομένου τοῦ σχολείου εἰς διτάξιον ἀρρένων ἢ διαιρουμένου εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ κατώτερον διδάσκει διδασκάλισσα». Τέλος δὲ ὁ ἐν ἰσχύϊ νόμος 4397 τοῦ 1929 καθιέρωσε γενικῶς τὴν συμφοίτησιν, ὀρίσας, ὅτι πάντα τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἶναι μικτά.

Ὡς ἐξῆς ἐν τῇ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει δικαιολογεῖται ἡ γενίκευσις τῆς ἀρχῆς τῆς συμφοιτήσεως εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. «Ἐὰν διὰ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν ἐκάμαμεν τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ κρατήσωμεν χάριν τῶν ἰδιαιτέρων παρ' ἡμῖν κοινωνικῶν συνθηκῶν τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν θηλέων κεχωρισμένην τῆς τῶν ἀρρένων, διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν οὐδεὶς λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ ταύτης, τούναντίον δὲ καὶ λόγοι οἰκονομικοὶ καὶ λόγοι ἐκπαιδευτικοὶ ἐπιβάλλουσι τὴν γενίκευσιν τῆς συνεκπαιδεύσεως, ἣν κοθιεροῦμεν διὰ τοῦ παρόντος. Λέγω γενίκευσιν, διότι δὲν εἶναι ἄγνωστον, ὅτι πλεῖστα σχολεῖα ἔχομεν ἤδη μικτὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ οὐδὲν παράπρονον εἶχομεν ἐκ τῆς λειτουργίας αὐτῶν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς οἰκονομικοὺς λόγους, μολονότι εἶναι φανεροί, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἀναφέρω ὀλίγα τινά.

Εἶναι εἰς πάντας γνωστόν, ὅτι, κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις, ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, καθοριζομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 80 μαθητῶν διὰ τὴν τοποθέτησιν ἑνὸς διδασκάλου. Εἰς πλεῖστα χωρία, εἰς τὸ σχολεῖον τῶν ἀρρένων φοιτῶσι 20—50 μαθηταὶ καὶ εἰς τὸ ἰδιαίτερον σχολεῖον τῶν ἀρρένων 15—30 μαθήτριά. Ἐὰν, ἀντὶ τῶν δύο σχολείων, ὑπῆρχεν ἑνὸς μικτόν, εἶναι φανερόν ὅτι τὸ σύνολον τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριά δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὸν ἀριθμὸν 80 καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο θὰ ἐχρειάζετο ἓνα μόνον διδάσκαλον ἀντὶ δύο. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ πολυαριθμότερα σχολεῖα, ὅπου δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες δημοδιδάσκαλοι ὑπηρετοῦσι καὶ παραλλήλως 2 καὶ 3 διδασκάλισσαι εἰς ἰδιαίτερα σχολεῖα θηλέων. Ἐὰν τὰ σχολεῖα ἦσαν μικτά, μικρότερος ἀριθμὸς διδασκάλων θὰ ἐπῆρκει διὰ τὸ σύνολον τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριά καὶ οὕτω θὰ εἶχομεν σημαντικὴν οἰκονομίαν ὀργανικῶν θέσεων. Ἐχοντες δὲ τὴν οἰκονομίαν ταύτην θὰ

δυνηθῶμεν νὰ ἀνταποκριθῶμέν πως καὶ εἰς τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην τῆς μειώσεως τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ μαθητῶν διὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ ἄλλου διδασκάλου. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι δύναται εἰς διδάσκαλος νὰ ἐπαρκῆ διδάσκων 80 μαθητὰς ἀνήκοντας εἰς 6 διαφόρους τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Καὶ ἐὰν τοῦτο εἶναι, ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ διὰ πάντα τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους, φαντάζεται τις πόσον ἀπαραίτητον καὶ ἐπιτακτικὸν εἶναι νὰ καθορισθῆ, καὶ εἰς καθορισθῆ ἀμέσως διὰ τὰ σχολεῖα τῶν ξενοφώνων περιφερειῶν, ἔνθα οἱ διδάσκαλοι ἔχουσι νὰ παλαίωσι κατὰ ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων, ὅπως ὑποβοηθήσωσι τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν τῶν ξενοφώνων πληθυσμῶν. Οἱ οἰκονομικοὶ λοιπὸν λόγοι τῆς ἐπιβολῆς τῆς συνεκπαιδεύσεως, οὓς ἀναφέρομεν καὶ εἰς οὓς δύναται νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐξοικονομήσεως διδασκασίμων, μαθημάτων, ὀργάνων καὶ σκευῶν διδασκαλίας, νομίζομεν ὅτι εἶναι πλέον ἢ καταφανεῖς, ὥστε νὰ βαρύνωσιν εἰς τὴν κρίσιν ἐκάστου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καθιερώσεως ταύτης. Σπουδαιότατον ὅμως εἶναι καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λόγοι, οἵτινες ἐπιβάλλουν αὐτὴν, τοῦτο μὲν γενικοί, τοῦτο δὲ εἰδικώτεροι. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐπικοινωνία τῶν δύο φύλων ἀσκεῖ σπουδαιοτάτην ἀλληλεπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχικῆς ἐξελίξεως ἐκατέρου, ἀλληλεπίδρασιν ἐνεργητικώτατον ἔχουσαν τὸν ἀντίκτυπον αὐτῆς καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν μετέπειτα βίον. Ὑγιέστεραι, ἀνθρωπινώτεραι, πλέον πεπολιτισμέναι ἀντιλήψεις μορφοῦνται ἐκατέρωθεν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως ἐκατέρου φύλου καὶ τὰ εὐγενέστερα κοινωνικὰ συναισθήματα εὐρίσκουσιν ἔδαφος καὶ εὐκαιρίας νὰ ἀναπτυχθῶσι. Σπουδαιότατος εἶναι ὁ λόγος τῆς συνεκπαιδεύσεως ἐκ τῆς ἀγωγῆς καὶ διαπλάσεως τοῦ ἠθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ σημασία τῆς γνωριμίας καὶ προσεγγίσεως αὐτῶν εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν οὐδεὶς κίνδυνος ἠθικῆς δύναται νὰ πρὸέλθῃ. Τὸ ἐπικρατοῦν συνήθως δέος τοῦ ἀγνώστου, τοῦ μυστηρίου, τὸ ὁποῖον εἰς τόσας ψυχικὸς διαστροφὰς ὀδηγεῖ, ἐξαφανίζεται βαθμιαίως καὶ ἡ ἐν τῇ ψυχῇ του σχηματιζομένη ὑγιὴς καὶ ὀρθὴ ἀντίληψις ἐξακολουθεῖ ἐνυπάρχουσα καὶ εἰς τὴν μετέπειτα ζωὴν. Δὲν ὑπάρχει ἀμ-

φιβολία ὅτι ἀληθῆς πολιτισμός μόνον ἐπὶ ὑγιῶν καὶ ὀρθῶν ἀντιλήψεων τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας εἶναι δυνατόν νὰ στηριχθῆ, δι' ὃ καὶ πάντα τὰ πολιτισμένα κράτη πρὸ πολλοῦ ἔχουσι καθιέρωσει τὴν συνεκπαιδευσιν γενικὴν ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῶν σχολείων μέχρι τῆς ἀνωτάτης. Ἐνῶ δι' ἡμᾶς βῆμα προόδου θ' ἀποτελέσῃ ἡ κατὰ τὸ παρὸν καθιέρωσις αὐτῆς ἐν τῇ δημοτικῇ ἐκπαιδεύσει καὶ ὁ χωρισμός τῶν φύλων ἐν τῇ μέσῃ».

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λόγοι εἶναι πράγματι τόσο σοβαροί, ὥστε νὰ περιττεύουν οἱ προτασσόμενοι οἰκονομικοὶ λόγοι, οἵτινες θὰ εἶχον τὴν θέσιν των εἰς οἰκονομικὰ νομοσχέδια μᾶλλον. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι θὰ οἰκονομήσωμεν τὴν δαπάνην ἐνὸς διδασκάλου, ἐνῶ ἐξ ἄλλου θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ συμπτύξωμεν δύο σχολεῖα εἰς ἓν καὶ συνεπῶς νὰ ὑποχρεώσωμεν ἓνα διδάσκαλον νὰ διδάσκῃ 80 μαθητάς, ἐνῶ πρότερον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν μαθητῶν ἐδίδασκον δύο διδάσκαλοι, δὲν στηρίζεται ἀπὸ ἐκπαιδευτικῆς πλευρᾶς. Ἄν δὲν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ὑπὲρ τῆς συνεκπαιδεύσεως τῶν δύο φύλων λόγοι, θὰ ἔπρεπεν, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ὑπεστηρίζετο τοιαύτη γνώμη διὰ λόγους οἰκονομίας, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ νὰ πολεμήσωσιν αὐτήν, διότι εἶναι ἐπιζημία διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν.

3. ΟΡΟΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΙΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ὁ νόμος τοῦ 1834 οὐδένα περιορισμὸν ἔθετε διὰ τὴν ἴδρυσιν δημοτικῶν σχολείων, ἀλλ' ἀπλῶς ὠρίζεν ὅτι «εἰς ἕκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἓν δημοτικὸν σχολεῖον. Πρὸς τὸ παρὸν θέλουν ἐνώνεσθαι πολλοὶ γειτνιαζόντες δῆμοι πρὸς ἀνέγερσιν καὶ διατήρησιν ἐνὸς δημοτικοῦ σχολεῖου». Ἐπετρέπετο λοιπὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν ἢ τῶν κατοίκων νὰ ἰδρύωνται σχολεῖα ὅπουδῆποτε. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεμία ἀρχὴ ἐκράτει εἰς τὴν ἴδρυσιν αὐτῶν, συνέβη ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν σχολεῖα εἰς μεγάλα μέρη, νὰ λειτουργοῦν δὲ τοιαῦτα εἰς πολὺ μικρότερα. Εἰς τὴν ἀνωμαλίαν αὐτὴν ἠθέλησαν νὰ θέσουν περιορισμὸν τὰ νομοσχέδια τοῦ 1889 κατὰ πρῶτον. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 2 τοῦ νομοσχεδίου «περὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» σχολεῖα ἰδρύ-